

DEMOKRATIYA AZƏRBAYCAN KİV SİSTEMİNDƏ

Ключевые слова: национальная власть, демократическое развитие, демократические страны, проблемы.

Key words: national authority, democratic development, democratic countries.

РЕЗЮМЕ

В статье в основном рассказывается о неотъемлемой части журналистики - демократии. Демократия является одной из важнейших условий для развития общества. Поэтому в большинстве случаев в самых демократичных странах мира должностные лица недолюбливают журналистов. В целом, демократическое развитие каждой страны, каждой власти и каждой нации проходит через прессу. А также, в статье рассматриваются проблемы сталкивающиеся с демократией журналистики.

SUMMARY

Therefore, in majority of cases journalists are not popular among officers in the world's most democratic countries. Journalism represents national authority. Generally the development of each country, state and nation goes through the press. Likewise, in the article the problems of journalism democracy were also considered.

Müstəqil mətbuat öz fəaliyyət prinsiplərini tam şəkildə yalnız demokratik cəmiyyətdə həyata keçirdə bilər. Yəni, o cəmiyyət ki, orada heç kim həqiqət üzərində mütləq monopoliyaya malik de-

yil, hər kəs öz düşüncə və istəklərini azad şəkildə ifadə edə bilər, demokratik yolla seçilmiş hökumətin mövcud olduğu bir dövlətdə insan həyatı (dilindən, dinindən, irqindən asılı olmayaraq) bütün qanunlardan, ənənələrdən və mentalitetdən üstündür. Belə, cəmiyyətdə kim yaşmaq istəməz ki? Bu cəmiyyətin formalaşaraq ən ali səviyyəyə çatmasında media, jurnalistika ən mükkəməl vasitədir. Söz və mətbuat azadlığına, medianın formalaşdırmağa xidmət etdiyi demokratiyaya etinasızlıq informasiya müharibəsinin aktual olduğu əsrdə çox böyük faciələrə səbəb olur. Bəzən, “Söz azlığı-ağına nə gəldi danışmaq deyil” - kimi fikirlərlə rastlaşırıq. Əslində isə elə söz azadlığı məhs budur. Sadəcə olaraq bu fikirlər demokratik qanunlar çərçivəsində tənzimlənməlidir.

Dünyanın ən demokratik ölkələrində də əksər hallarda məmurlar jurnalistləri sevmirlər. Bu məqamda pedaqoq Ş. Hüseynovun müşibələrinin birində səsləndirdiyi fikirləri yadda düşür: “Demokratik ölkələrdə belədir; dördüncü hakimiyyət olan mətbuat qanunverici, icraedici və məhkəmə hakimiyyəti barədə ictimai rəyi formalaşdırmaqlabonlara təsir edir. Dördüncü hakimiyyət aranı qızıdırıb cəmiyyəti məcrasından çıxara da bilər, istəsə barışıq da yarada bilər. O hər şeyi görməyi, ağılla qiymətləndirməyi bacarmalıdır. Bizdəki nəşrlər əsasən ya kimi isə müdafiə edir, ya da adamları qızıdırıb aranı qatır” Bunun əsas səbəbi isə jurnalistlərin faktlar əsasında həqiqəti söylədikləri üçün baş verir. Jurnalistin fəaliyyət prinsipinin əsasını isə həqiqətin çatdırılması təşkil edir. Ona görədir ki, jurnalistikani “IV hakimiyyət” kimi qiymətləndirirlər. IV hakimiyyət funksiyasını qazanmaq üçün KİV ilk növbədə cəmiyyətin etibarını qazanmalıdır. Cəmiyyətin etibarını qazanmaq üçünsə jurnalistlər səylə işləməlidirlər. Yalnız belə halda dördüncü hakimiyyət çevrilmək mümkündür.

Nəzəriyyəçilərin gəldiyi nəticəyə görə kütləvi informasiya vasitələrinin əsas məqsədi bilgiləndirmək, əyləndirmək, başlıcası isə həqiqəti tapmağa kömək etmək, hakim dairələrin fəaliyyətinə nəzarət etməkdən ibarətdir. Bəs bizim KİV buna nə dərəcədə əməl edir?

“Birdən fərz elə, Avropada bir məmləkətdə, məsələn, Firəngistanda qəzetlərin hamısı durduğu yerdə bağlandı.

Onda nə olar?

Onda tamam Firəngistan bir-birinə dəyər. Kişi, arvad, uşaq hamısı bir-birinə qarışıb, bir çığır-bağır salarlar ki, qonşular dəli olarlar.

Biri çığırar ki:

-Ay kor oldum!

O birisi:

-Ay kar oldum!

Bir başqası:

-Ay lal oldum!

Banklar dayanar, birjalar söner, fabrikalar batar, dəmiryol işləməz, paraxodlar dayanar, məclislər pozular, bazar-dükən bağlanar, teatrlar boş qalar-qərəz, zəlzələ olar, tufan qopar, hamı kar olar, kor olar, lal olar.

Bəs bizim qəzetlərimiz bağlansa nə olar?

-Heç zad!”

Bu vəziyyətin səbəbini Üzeyir bəyin “Həqiqət” qəzetində tez-tez öz satirik şerləri ilə çıxış edən M.Ə.Sabir 1910-cu il iyunun 14-də qəzetdə dərc olunmuş məşhur “Dindirir əsr bizi, - dinməyirik” adlı şerində çox tutarlı şəkildə şərh etmişdir. Sabirin bir məşhur kəlamı da var ki, indi də öz qiymətini saxlayır: əvvəl nə idiksə, yenə biz şimdiki hamanız!”¹

Bəzi mənbələrin verdiyi məlumata görə mətbuat xülasələri ilkin vaxtlarda tədqiqatçılar, alimlər tərəfindən mətbuatın fəaliyyəti barədə müasirlərinə bilgiler vermək məqsədilə yaradılırdı. İlk belə mətbuat xülasəsi alman ilahiyyatçısı Ahasfer Friç tərəfindən “Yeni qəzetlər” adlanan xəbərlərin xülasəsi başlığı ilə 1676-cı ildə yazılmışdır. Dərc olunan informasiya materiallarının səmərəsi və səmərəsizliyi barədə fikirlərini müəllif müxtəlif qəzetlərdən aldığı faktlarla əsaslandırılmışdır.

Beləliklə, jurnalistika xalq hakimiyyətini təmsil edir. A.Tokvil hələ yüz əlli il əvvəl demişdi ki, “xalqdan sonra birinci hakimiyyət mətbuatdır”.

Azərbaycanda müstəqil dövlətçilik ideyalarının formalaşdığı tarixi mərhələdə mətbuatın rolu böyükdür. 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra mətbuatın ölkə üçün taleyüklü inkişaf mərhələsində maarifçilik, təşkilatçılıq və aşkarlıq, şəffaflıq vasitəsi kimi rolunun fəvqəladə şəkildə artması müstəvisində fəaliyyət prinsiplərini araşdırmaq başlıca məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdur. Burada əsas tədqiqat obyektı müasir Azərbaycan mətbuatıdır. Əsasən, “525-ci qəzet”, “Azərbaycan”, “Yeni Azərbaycan”, “Yeni Müsavat” qəzetlərinin materialları, həmçinin digər elmi, bədii və publisistik nümunələrdə misal olaraq göstərə bilərik. Hər kəsə məlumdur ki, bugünkü proses artıq sabahın tarixidir. Mətbuat isə siyasi, iqtisadi, sosial inkişaf və dəyişikliklərin yol yoldaşı, güzgüsüdür. O zaman müstəqil Azərbaycan üçün vacib olan ifadə azadlığının möhkəmlənməsi, milli mətbuatın formalaşması zəruri idi. Eks-prezident Heydər Əliyevin 1993-cü ilin iyununda hakimiyyətə qayıdışından sonrakı dövrdə Azərbaycan mətbuatının inkişafında birinci intibah dövrü başlandı. KİV-in fəaliyyəti, söz və mətbuat azadlığının müdafiəsi sahəsində əsaslı irəliləyişlərin əldə olunmasına şərait yarandı. Bunun nəticəsində 1995-ci ildə qəbul olunan Konstitusiyada söz, fikir və vicdan azadlığı təsbit edildi. 1998-ci ildə isə ölkə mətbuatında senzura ləğv edildi və Azərbaycanda müstəqil və demokratik mətbuatın inkişafı üçün yeni imkanlar açıldı. Bununla yanaşı, mətbuatın inkişafına dair bir çox qanun, fərman və sərəncamlar qəbul olunmuşdur. Konstitusiyamıza bir neçə dəfə edilən əlavə və dəyişikliklər də buna əyani sübutdur.

“Azərbaycanda mütərəqqi mətbuat ənənələrinin qorunub inkişaf etdirilməsi, müasir beynəlxalq təcrübə ilə zənginləşdirilməsi, kütləvi informasiya vasitələrinin imkanlarından ölkəmizdə hüquqi dövlət quruculuğu, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması, demokratik islahatların həyata keçirilməsi, Azərbaycan dilinin inkişafı sahəsində düzgün istifadə edilməsi dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindəndir”² fikri isə mətbuatın problemlərinin dövlət səviyyəsində olduğunu göstərir. Heydər Əliyev jurnalistlər qarşısında da öhdəlik

qoydu. “Bizim hər birimiz jurnalistdən obyektivlik, düzlük, səmi-
milik gözləyirik. Lakin jurnalistlər bu və ya digər qüsurları aşka-
ra çıxararaq, nöqsanları aşkara çıxararaq qanuna, Konstitusiyaya
zidd faktları aşkara çıxararaq bəlkə də başqalarına nisbətən sözü üzə
daha şax və açıq deyir, bəzən də xoşagəlməz olurlar. Bununla bəra-
bər onlar cəmiyyətin demokratikləşməsi işinə, siyasi plüralizm prin-
sipinin bərqərar olmasına və dərinləşməsinə olduqca böyük kömək
göstərirlər.”³

Hər bir peşənin etik normaları həmin sahənin inkişaf tempi ilə
çox bağlıdır. Azərbaycan sovet jurnalistikasının fəaliyyəti dövrün-
də bu peşənin etik normaları barədə ciddi elmi ədəbiyyat qayğı-
sına qalmamışlar. Lakin, müstəqilliyimizi əldə etdikdən sonra bu
istiqlətdə bir çox elmi işlər görülmüşdür. Jurnalist etikasına fakt və
hadisələrin işıqlandırılmasına obyektiv yanaşmaq, onların qiymət-
ləndirilməsinin əsaslı olması üçün yüksək əxlaqi məsuliyyət tələb
edir. Onun hazırladığı material nəinki müasir səviyyəyə cavab ver-
məli, həm də mətbuat haqqında qanuna və digər əlaqədar qanunvericilik
aktlarının hüquqi tələblərinə uyğun gəlməlidir. Demokratiyanın
genişlənməsi jurnalistdən daha çox sosial, hüquqi və mənəvi məsu-
liyyət tələb edir.

“İnsan azadlıq və haqları ideyaları tarixdə baş vermiş sonrakı
inqilabların təcrübəsi, sosial fəlsəfənin və sosisal-siyasi elmlə-
rin təşəkkülü sayəsində daha da inkişaf etmişdir. Politologiya üzrə
ensiklopedik lüğətdə insanın azadlıq və hüquqları arasındakı əlaqə
insan hüquqlarının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi izah edilir. Fərd bu
hüquq və azadlıqları doğulduğu andan etibarən əldə edir.”⁴

XXI əsrin əsas nəliyyətlərindən sayılan müasir texnoloji alət-
lərlə yanaşı meydana gələn, məsafə və sürət anlamını ortadan qaldı-
ran internet vasitəsilə global informasiya mühitində və jurnalsitika
sahəsində əsaslı dəyişiklik hesab olunur. Sosial şəbəkələr müasir
cəmiyyətdə ən geniş yayılmış ünsiyyət vasitələridir. İnternet üzərində
məhdudiyyət, senzura hələ ki, qeyri-mümkündür. Bəzi nəzarət
mexanizmləri mövcud olsa da, təhlükənin qarşısını tamamilə almaq

üçün yeni təkliflər ətrafında müzakirələr davam edir. İctimaiyyətə limitsiz imkanlar təqdim edən belə bir mühitdə mənfiliklərin olması da normal sayılır. Yalan-yanlış məlumatların online mediada yayımı və bu işə nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi məsələsi də dünyada müzakirə mövzudur. İctimai şüura təsirdə mənfə fəsadların olmaması məqsədilə dəqiq, obyektiv, araşdırılmış, fakta əsaslanan xəbərlərin paylaşılmasında məsuliyyət media nümayəndələrinin üzərinə düşür.

Hər bir ölkənin, hər bir dövlətin və hər bir millətin demokratik inkişaf yolu mətbuatdan keçir. M.Ə.Rəsulzadə göstərirdi: “O xalq xoşbəxtdir ki, onun azad mətbuatı olsun” ifadəsi ilə azad sözün, azad mətbuatın, demokratik dəyərlərin hər bir millətin inkişafındakı yerini dəqiq ifadə edirdi.⁵ Mətbuat meydana gəldiyi çağdan onun ən vacib vəzifələrindən biri cəmiyyətə informasiya çatdırmaq olub. İnformasiyanın cəmiyyətə ötürülməsinin özü artıq aşkarlığa aparıcı yoldur və belə yolun sonu da demokratik dəyərlərin formalaşmasına cəmiyyətin hakimiyyətdən daha mükəmməl idarə sistemi tələb etməsinə şərait yaradır. Demokratik ölkələrdə bütün mübahisəli məsələlər ictimai müzakirələrdə həll olunur. Jurnalistika bir sosial institut kimi bu qaydaların formalaşmasında apıcı rol oynayır. Bu mənada indi jurnalistikanın özünə də ciddi yanaşma tələb olunur.

“KİV cəmiyyətin şikayət yeri deyil, onun problemlərinin güz-güsüdür. Əsl kütləvi informasiya vasitəsi demokratiyaya demokratik yolla xidmət edir. Son vaxtlar Avropanın demokratik institutları dövlət və özəl sektordakı KİV tiplərinin axıradək demokratik, müstəqil olmasına o qədər də etibar etmir. Müasir yanaşmaya görə demokratiyaya gedən yolun ilk və ən böyük vasitəsi müstəqil KİV-dir. Bu KİV-in də əsasında Qərb ölkələrində xeyli vaxtdan bəri formalaşmış və həyata keçirilmiş ictimai teleradio tipi dayanır.”⁶ 2005-ci ildən başlayaraq Azərbaycanda da ictimai teleradio fəaliyyət göstərir.

Xalqaların və millətlərin bir-birindən təcrid olunmuş halda inkişafının mümkünsüzlüyü inkaredilməz həqiqətdir. Müstəqillik dövründə bu hal daha da intensivləşmişdir; əvvəllər əsasən sovet

jurnalistikası ənənələrinə istinad edən Azərbaycan jurnalistikası indi Türkiyə, Amerika və Avropa jurnalistikasının təcrübəsindən də faydalanmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. “Günay” qəzeti, N2, 10 yanvar 2004
2. <http://az.strategiya.az/old/?m=xeber&id=14478>)
3. http://525.az/site/?name=xeberprint&kecid=1&news_id47634)
4. Politologiya. Ensiklopedik lüğət.bakı, “Günəş” nəşriyyatı, 2007, 426 səh)
5. M.Ə.Rəsulzadə: “Mətbuat azadlığı” məqaləsi. (1911, İrani nov)
6. Məmmədli C. Jurnalistikanın nəzəriyyəsi və təcrübəsi, “Təhsil” nəşriyyatı, Bakı, 2012

Elmi rəhbər: dos.G.Sadixova